

Mondattani kontaktusszerkezetek megítélése és használata a városi marik beszédében

TATYJANA JEFREMOVA

Budapest

1. Bevezetés

A mari nyelvhasználatot a mari–orosz kétnyelvűség a XX. század húszas éveitől kezdve befolyásolja intenzíven. A napjainkban zajló társadalmi folyamatok (főként az urbanizáció gyorsulása, az időszakos munkák¹ mind népszerűbbé válása), melyek háttérében a mezőgazdasági válság áll, azt eredményezik, hogy egyre csökken a mari beszélők azon csoportja – vagyis a falusi mariké –, amely több szintéren tudná használni a mari nyelvet, és egyre nő azok száma – a városi mariké –, akik nyelvi asszimilációnak vannak kitéve. Mindennek következtében egyre nő a különbség a városi és a falusi beszélők nyelvhasználatára között.

Városi marikkal 2010–11-ben készített interjúim során a válaszadók túlnyomó többsége ezt a különbséget abban látta², hogy a városiak sokkal több orosz szót használnak, mint a falusiak, sőt egyesek szerint túlságosan is sokat, hiszen „fél mari, fél orosz nyelven beszélnek”. Ezt a kódkeverést adatközlőim egyrészt negatívan ítélték meg, másrészt már megszokott jelenségnek tartották. Eszerint tehát maguk a beszélők is tudatában vannak annak, hogy a beszédükben lexikai szinten gyakran fordul elő kódváltás és kölcsönzés. De mi a helyzet nyelvtani, közelebből mondattani szintű kontaktusjelenségek esetén? Az idegen szerkezeti mintákat vajon mennyire veszik észre, mennyire fogadják el helyesnek, és mennyire használják a laikus beszélők a saját beszédükben? Ha az első kérdésre azt a választ kapjuk, hogy kevésbé, a másodikra meg a harmadikra pedig azt, hogy viszonylag nagy arányban, akkor joggal következtethetünk arra, hogy folyamatban levő nyelvi változásnak vagyunk tanúi.

A kérdés végső soron tehát a következő: változáshoz vezetett-e a kétnyelvűség a városi mari beszélők beszélt nyelvi normáiban; állíthatjuk-e azt, hogy bizonyos nyelvi szerkezetek esetében a mari beszélt nyelv normái

¹ Az időszakos munkák fő jellemzője, hogy a munkahely távol van a lakóhelytől. A munkavállaló 1–4 hónapra elutazik (esetenként Mariföld határain is túlra), aztán egy vagy több hónapot otthon tölt, majd ismét visszaindul dolgozni (általában valamilyen fizikai munkát végezni).

² Túl azon, hogy az irodalmi nyelv inkább a városban, a nyelvjárás pedig inkább falun használatos.

közelednek az oroszéihoz? Fontos hangsúlyozni, hogy kérdésünk a mindennapi mari nyelvhasználatra, azaz az informális stílusra vonatkozik, amely a legtermészetesebb a funkcionális nyelvváltozatok közül. A kontaktushatás ugyanis ebben a stílusban sokkal intenzívebb, mint a kidolgozottabb formális stílusban, amely kerüli a kódváltást és az interferenciát.

A hétköznapi tapasztalat alapján úgy tűnik, a mindennapi beszélt nyelvi norma a gyakori kódváltás és kódkeverés következtében egyre távolabb kerül az ún. tiszta mari nyelvi normától. Ez utóbbi feltehetően a falusi marik nyelvhasználatában jut érvényre, és ez képezi a mari irodalmi nyelv alapját is. Mivel a legtöbb városi beszélőnek sem lehetősége, sem szüksége nincs arra, hogy a kidolgozottabb kódot használja (még írásban sem), feltehető, hogy beszédükben egyre nagyobb számban fordulnak elő kontaktusjelenségek, többek közt a mondatban szintjén.

Jelen dolgozatom célja mindezt vizsgálatokkal alátámasztani. Vizsgálataim során három általam kiválasztott mondatnapi kontaktusjelenségről igyekeztem megállapítani, hogy a beszélők nem-, kor- és végzettségbeli megoszlásuktól függően mennyire tartják őket helyesnek, valamint hogy szubjektív megítéléseik mennyire vannak összhangban tényleges nyelvhasználatukkal. A kutatás során 48 városi mari adatközlő válaszait dolgoztam fel. Bár a minta nagysága csak óvatos és előzetes következtetéseket enged levonni, feltételezem, hogy ezek is közelebb visznek az alapkérdés megválaszolásához.

2. Fogalmak és módszertani problémák

A következőkben kétfajta nyelvi normát különböztetek meg Tolcsvai Nagy (1998), ill. Villó (1992) alapján. A legelterjedtebb felfogás szerint a nyelvi norma explicit, intézményes, preskripción alapul, az írott nyelvhez kötődik, és konzervatív. Esetünkben az explicit normát a mari nyelvtanokban szereplő, kodifikált szerkezetek képviselik. A másik felfogásban nyelvi normán az implicit norma értendő, azaz azon nyelvhasználati szabályok rendszere, amelyek egy adott rétegre, egyénre jellemző természetes nyelvi szocializáció, illetve nyelvhasználati gyakorlat során alakulnak ki (Villó 1992: 18). Az én feladatom eszerint annak megállapítása, hogy a vizsgált kontaktusjelenségek milyen mértékben képezik a városi marikra jellemző nyelvhasználati szabályok – az implicit nyelvi norma – részét, ill. mennyire variábilisak.

Egy ilyen feladat nem oldható meg azzal, hogy összehasonlítjuk a két normát; ennek veszélyére hívják fel a figyelmet Poplack és Levey (2010: 395). A mi esetünkben a feltételezett változás előtti állapotot tükröző, megfelelő viszonyítási pontot olyan beszédkorpuszok jelenthetnék, amelyek egynyelvű beszélőktől vagy korábbi időpontokból származnak, és

megfelelnek a kutatási céloknak. Ilyenek azonban nem állnak rendelkezésünkre, így azon beszélők nyelvhasználatát kell viszonyítási alapként tekintenünk, akiket a legkevésbé érintett az orosz hatás – azaz a falusi, 65–70 év fölötti idősökét. Az ő implicit normájuknak feltehetőleg a mari nyelv szellemét tükröző, a nyelvi kodifikáció alapját képező szerkezetek felelnek meg inkább, de amíg ezt nem tudjuk vizsgálatokkal igazolni³, addig a minket érdeklő kérdés megválaszolására egyetlen lehetséges módszer kínálkozik: a kodifikált változat (a továbbiakban V1) és a kontaktushatást mutató változatok (V2) megítélésének és tényleges használatának az összehasonlítása ugyanazon adatközlők körében.

3. A vizsgált szerkezetek

A témában született csekély szakirodalom (Szibatova 2008), az adatközlőimmel készített négy mélyinterjú tanulsága, valamint korábbi megfigyeléseim alapján a következő három kontaktushatást mutató mondattani szerkezetet választottam ki a vizsgálat tárgyául:

- Tárgyi mellékmondatú összetett mondat:

(V1) *Val'a erla tol-eš manân, pal-em.*
Valja holnap jön-3SG hogy (mari) tud-1SG

(V2) *Pal-em, što Val'a erla tol-eš.*
tud-1SG hogy (orosz) Valja holnap jön-3SG
'Tudom, hogy Valja jön holnap.'

Az első, *manân* kötőszóval létrehozott mondatnál a beszélt nyelvben jelentéssértés nélkül variálódhat a tagmondatok sorrendje, azonban a mari nyelvre jellemző mellékmondat–főmondat sorrend számít tipikusnak. Megjegyzendő, hogy e mondattípusnak létezik kötőszó nélküli változata is, mely szintén igen megszokott a mari nyelvben:

(V1a) *Pal-em, Val'a erla tol-eš.*
tud-1SG Valja holnap jön-3SG
'Tudom, hogy Valja jön holnap.'

A fő- és mellékmondat fordított sorrendben is állhat. Bár ilyen kötőszó nélküli mondatok az oroszban is vannak, a szóban forgó változatot nem tartom kontaktusszerkezetnek, hiszen nyelvtörténetileg a mari mondattan szerves részét képezi (Galkin 1986: 106).

- Feltételes mellékmondatú összetett mondat:

³ E célból 60 falusi mari beszélő (mezei és hegyi) meginterjúvolását tervezem.

- (V1) *Jür jür-eš kân, ola-šte koδ-âna.*
 eső esik-3SG ha (mari) város-IN marad-1PL
- (V2) *Jesl'i jür jür-eš, ola-šte koδ-âna.*
 ha (orosz) eső esik-3SG város-IN marad-1PL
 'Ha esik az eső, a városban maradunk.'

- Összehasonlító szerkezet:

- (V1) *Mör olma δeč' šeryδ-rak.*
 eper alma ABL drága-COMPAR
- (V2) *Mör šeryδ-rak, č'em olma.*
 eper drága-COMPAR mint (orosz) alma
 'Az eper drágább, mint az alma.'

Mint látható, az orosz kötőszó használata mindhárom típusban előhívja az orosz mondat szerkesztési mintát is: kötőszó jelenik meg olyan szerkezetekben, amelyekben eredetileg nem volt, az eredetileg is kötőszavas mondatokban pedig megváltozik a kötőszó helye és a tagmondatok sorrendje.

Érdemes ismételt hangsúlyozni, hogy a két változat közti különbség kizárólag stílárius jellegű: az irodalmi nyelv csak a V1-et fogadja el, a V2 pedig csak a beszélt nyelvben fordulhat elő. Szemantikailag a két szerkezettípus ekvivalens.

Tudomásom szerint hasonló kontaktusszerkezetek megtalálhatók a többi oroszországi finnugor nyelvben és az orosz hatásnak kitett török nyelvekben is (a komira l. Leinonen 2002, 2009; a tatárra l. Wertheim 2003; a kazakra l. Muhamedowa 2009). Analogikus jelenséggel más nyelvek esetében is találkozunk (pl. spanyol–moszeten, l. Sakel 2007). Úgy tűnik tehát, itt olyan kontaktusjelenséggel állunk szemben, amely kétnyelvűségi helyzetben univerzálisnak nevezhető, és többek között pragmatikai okokra vezethető vissza (Matras 1998, 2007).

4. A vizsgálat módszere, az adatközlők és a hipotézisek

A kiválasztott kontaktusszerkezetek szubjektív megítélésének mérésére Labov (1984) útmutatását és stíluskategóriáit alapul véve kétféle feladatot végeztem adatközlőimmel, szóbeli interjú keretében⁴:

1. Grammatikalitási ítéletalkotás: egy adott mondatról az adatközlőnek meg kellett határozni, hogy nyelvi szempontból helyes-e, vagy sem.
2. Folyamatos szövegolvasás és a vélt hibák javítása.⁵

⁴ A Labov-féle feladatokat vizsgálatom céljaira megfelelően találtam, az ismert kritikai megjegyzések (l. pl. Bartha & Hámori 2010) ellenére is.

⁵ Lehetett volna továbbá egy harmadik, választásos feladatot is beilleszteni a sorba, de a rendelkezésemre álló időkeret szűkössége miatt erre nem kerülhetett sor.

E feladatok közül elsősorban az utóbbinak a megoldásait tarthatjuk a minket érdeklő szempontból mérvadónak, mert míg az ítéletalkotási feladat vélhetően a formálisabb beszédstílust aktiválja az adatközlőben, addig a szövegolvasási vélhetően a kevésbé formálisat, amelyik közelebb áll az első nyelvhez, a vernakulárishoz.

Az interjúk (kettő kivételével) mari nyelven zajlottak. Az adatközlők 48 fős csoportja 21 férfira és 27 nőre, ill. 14 idős-, 17 közép- és 17 fiatalkorúra⁶ oszlott; húszan középiskolai, 28-an felsőfokú végzettséggel rendelkeztek. Az összes adatközlő marinak vallotta magát. Mindegyikük mari–orosz kétnyelvű volt, aktív mari nyelvtudással. Falun születtek, de Joskar-Olában élnek legalább 4-5 éve, tehát elsőgenerációs városlakók. Fontos szempontnak tartottam, hogy a mintába ne kerüljön nyelvész, nyelvművelő vagy a mari kultúra és nyelv hivatásos támogatója, hanem elsősorban laikusokat kerestem.

A kontaktusszerkezetek tényleges használatának mérésére az interjúkból nyolcat lejegyeztem, majd ennek a mintegy 6 órás hanganyagnak a szövegében megvizsgáltam, hogy a három mondatípust milyen arányban képviselik kontaktusszerkezetek, és pedig nem, kor (fiatal–idősebb) és végzettség szerinti összehasonlításban. Ehhez úgy kellett kiválasztanom a nyolc interjút, hogy mindegyik kategóriát 4-4 interjúalany képviselje. (Értelemszerűen nem számoltam előfordulási példánynak az olyan orosz köztisztviselő tartalmú mondatokat, amelyek kódváltás következtében orosz nyelven hangzottak el.)

Hipotéziseim a kontaktusszerkezetek megítélését és használatát illetően a következők voltak (a = megítélés, b = használat):

1a. Adatközlőim a kontaktusszerkezeteknek viszonylag nagy részét helyeslik.

1b. Ennek megfelelően: a kontaktusszerkezetek az adatközlők spontán beszédében viszonylag nagy arányban fordulnak elő, de nem nagyobbban, mint amekkorában helyeselték őket.

2a. A nők a kontaktusszerkezeteket jóval nagyobb arányban értékelik hibásnak, mint a férfiak.

2b. Ennek megfelelően: a kontaktusszerkezetek a nők spontán beszédében jóval kisebb arányban fordulnak elő, mint a férfiakéban.

3a. A fiatalok a kontaktusszerkezeteket jóval nagyobb arányban helyeslik, mint az idősebbek.

3b. Ennek ellenére: a kontaktusszerkezetek a fiatalok spontán beszédében valamivel kisebb arányban fordulnak elő, mint az idősebbekében.

4a. A felsőfokú végzettségűek a kontaktusszerkezeteket jóval nagyobb arányban értékelik hibásnak, mint az alacsonyabb végzettségűek.

⁶ Fiatal: 20–29 év; középkorú: 30–54 év; idős: 55– év.

4b. Ennek ellenére: a kontaktusszerkezetek a felsőfokú végzettségűek spontán beszédében jóval nagyobb arányban fordulnak elő, mint az alacsonyabb végzettségűekében.

Az 1a. hipotézis hétköznapi tapasztalataimon alapul, az 1b. hipotézis pedig azon a kézenfekvő feltételezésen, hogy a nyelvhasználatot befolyásolhatja a vizsgált jelenségek megítélése, azaz korreláció fedezhető fel egy-egy nyelvi szerkezet előfordulási aránya és elfogadottsága között.

A 2a-b. hipotézis alapja, hogy általában a nők ismerik jobban a kodifikált normát, és mint az interjúkból is kiderült, általában a magasabb presztízsű, „tisztá” mari kód felé orientálódnak, ez pedig várhatóan befolyásolja a nyelvhasználatukat.

A 3a. hipotézist arra alapozom, hogy a fiatal nemzedék, amint az interjúkból is kiderült, az elsődleges és másodlagos szocializáció során jobban ki volt téve az orosz nyelv hatásának, mint az idősebb. Ugyanakkor tény, hogy az idősebbek viszont huzamosabb ideje élnek orosz többségű környezetben, így vélhetőleg a nyelvhasználatukban is több kontaktushatás érvényesül; ez indokolja a 3b. hipotézist.

A 4a. hipotézis azon a feltevésen alapul, hogy a felsőfokú végzettségűek számára szintén a magasabb presztízsű, „tisztá” mari kód jelenti az igazodási pontot. Másfelől viszont tény, hogy a nyelvhasználatot befolyásolhatja a foglalkozás is, márpedig a mintánkban szereplő felsőfokú végzettségűek döntően szellemi munkát végeznek, az orosz nyelvet nemcsak szóban, hanem írásban is használják, míg középfokú végzettségű adatközlőim a szolgáltató szférában és az iparban dolgoznak, fizikai munkát végeznek, így többnyire csupán szóban kell használniuk az orosz nyelvet. E tények alapján fogalmaztam meg a 4b. hipotézist.

Természetesen nemcsak az általam figyelembe vett tényezők befolyásolhatják a nyelvhasználatot, hanem más is, pl. a kétnyelvűség foka vagy a kommunikációs háló, azaz a potenciális mari és orosz beszédpartnerek száma és megoszlása. Mivel azonban adatközlőim mindkét szempontból viszonylag homogén csoportot alkottak (balansz kétnyelvűekként voltak jellemezhetőek, akiknél a mari nyelv használata az intim szférára korlátozódik, az oroszé pedig kiterjed minden egyébre), ezt a két tényezőt figyelmen kívül hagyhattam.

5. Az eredmények

5.1 A kontaktusszerkezetek megítéléséről és használatáról általában

Első hipotézisünk megítélésre vonatkozó része⁷ igazolódni látszik, hiszen az adatközlők 31–43%-a kizárólag a kontaktushatást mutató mondattani

⁷ Miszerint az adatközlők az esetek viszonylag nagy részében fogadják el a kontaktusszerkezeteket.

szerkezeteket tartotta helyesnek, további 2–11%-uk pedig mindkét szerkesztési módot jónak találta (l. az 1. táblázatot).

Feladattípus	Stílus	Tárgyi		
		V1, V1a	V2	V1 és V2 ⁸
Ítéletalkotás	Formális	58%	31%	11%
Hibajavítás	Kevésbé formális	63%	37%	0%
Feladattípus	Stílus	Feltételes		
		V1	V2	V1 és V2
Ítéletalkotás	Formális	54%	42%	4%
Hibajavítás	Kevésbé formális	59%	41%	0%
Feladattípus	Stílus	Összehasonlító		
		V1	V2	V1 és V2
Ítéletalkotás	Formális	55%	43%	2%
Hibajavítás	Kevésbé formális	65%	33%	2%

1. táblázat. A vizsgált szerkezetek stílusbeli variabilitása a feladattípustól függően

Mint az 1. táblázatból látható, a stílus nem befolyásolja jelentősen a válaszokat. A stílusmutatók viszonylagos egybeesését azzal lehet magyarázni, hogy az orosz kötőszó (*što, jesl'i, čem*) láttán az adatközlő akkor is észleli, hogy a mari nyelvtől idegen szerkesztési móddal van dolga, ha egyébként csökken a figyelme. Ugyanakkor többen bizonytalanok voltak, és elgondolkodtak azon, hogy egyik-másik kötőszó a mari nyelv eleme-e, vagy sem. Többen nehézségbe ütköztek, amikor javítani próbáltak valamelyik kontaktushatást mutató változatot, különösen az összehasonlító szerkezetben. Mindez a vizsgált jelenségek magas elfogadottsági arányával egyetemben arra utal, hogy a mondatszerkesztés szintjén a laikus beszélők számára bizonyos mértékben elmosódik a határ a két nyelvi rendszer között, és hogy az orosz kötőszók által előhívott mondatszerkezetek, amelyek

⁸ Azoknak az adatközlők aránya, akik mindkét változatot elfogadták, ill. egyiket sem javították ki.

különböző mértékben térnek el a mari szerkesztési módtól, egyre elfogadottabb és produktívabb sémák alapjává, azaz a beszélt nyelvi norma részévé váltak. A kontaktusszerkezetek általános megítélése alapján tehát a bevezetésben feltett alapkérdésünkre – ti. hogy megváltozott-e a szóban forgó szerkezetek esetében a mari beszélt nyelvi norma – igennel válaszolhatunk.

Ami a kontaktusszerkezetek spontán beszédben való használatát illeti, arányuk a lejegyzett interjúanyagban a következőképp alakult.

Tárgyi, továbbá alanyi és jelzői mellékmondatú összetett mondat⁹ 100 fordult elő; ebből 55 volt orosz típusú, benne az orosz *što* kötőszóval (pl. *βara māj palen nalānam, što eše üdār-šamâč' ulât marij* 'Ezután megtudtam, hogy még vannak mari lányok'); 25-ben nem volt kötőszó, ami mind a mari, mind az orosz nyelvre jellemző (pl. *βot ojlenam βet, kokât-kumât marij* 'Hát mondtam már, két-három mari (kolléga volt)'); 19 volt mari típusú, benne a *manân* kötőszóval (pl. *Memnan tunâktâšo ojla âl'e, ilen tolân, pâta manân...* 'Az oktatónk mindig mondta, hogy az idővel eltűnik (a mari nyelv)'), és 1 volt vegyes konstrukció (pl. *Nu hot'a šonet, što ruš ulât manân* 'Bár azt hiszed, hogy ők oroszok').

Feltételes mondat összesen 83 fordult elő. Ezeknek 41%-a volt mari típusú (pl. *Nu šukâž γoðm rušla vozet kôn, rušla šonet* 'Hát sokszor ha oroszul írsz, oroszul gondolkozol'), 35%-a volt orosz típusú (pl. *Nu jesl'i rušla ojlem, mājân akcentem ulo* 'Ha oroszul beszélek, akcentusom van'), és 24%-a volt vegyes típusú (pl. *βara jesl'i ona umâlo âl'e γân, rušla mutlanena âl'e* 'Aztán ha nem értettük, oroszul beszéltünk').

A legkevesebb példát, tízet, az összehasonlító szerkezetre találtam. Ebből nyolc mondat (pl. *Ac'amže sajrak ojla âl'e, č'em aβamže* 'Az apám jobban beszélt (oroszul), mint az anyám') mutatott orosz kontaktushatást, és kettő volt mari konstrukció (pl. *Ok kelše nunân škenâštâm molo nacij deč' küšâl kuč'âmâšt.* 'Nem tetszik, hogy jobbnak tartják magukat a többi népnél').

Mindent összevéve a vizsgált mondatok 59%-a (113 a 193-ból) volt kontaktusszerkezet¹⁰, azaz elmondhatjuk, hogy a vizsgált jelenségek a vártnál valamivel nagyobb arányban fordultak elő a spontán mari beszédben. Ily módon tehát nem teljesült az 1b. hipotézisünk¹¹: a spontán beszédben olyanok is használták a kontaktusszerkezeteket, akiknek amúgy nem okozott gondot a két nyelv elemeinek elkülönítése, s akik a tudatos döntéshelyzetekben a mari szerkesztésmód mellett voksoltak. Ebből arra következtethetünk, hogy a gyakorlatban jóval többen használják a

⁹ Bár alanyi és jelzői alárendelő összetételek nem szerepeltek a tesztmondataim között, használatukat a spontán beszédben mégis szükségesnek tartottam vizsgálni, hiszen kontaktushatást mutató változatuknak ugyanaz a felépítése, mint a tárgyi alárendelő összetétel esetében: a főmondatot az orosz *što* kötőszóval bevezetett mellékmondat követi.

¹⁰ A vegyes típusú feltételes szerkezeteket is ideértve.

¹¹ Miszerint az előfordulási arány nem haladja meg az elfogadottság mértékét.

kontaktusszerkezeteket, mint ahányan helyesnek tartják őket. Ennek nyilván a kétnyelvűséggel összefüggő pszicholingvisztikai okai vannak, amint arra egyes adatközlők maguk is rámutattak.¹²

5.2 Nemek közti különbségek a kontaktusszerkezetek megítélésében és használatában

A 2a. hipotézisünknek¹³ megfelelően 8–19%-kal kevesebb nő helyeselte a kontaktusszerkezeteket, mint férfi (l. a 2. táblázatot).

	Tárgyi		Feltételes		Összehasonlító	
	V1	V2	V1	V2	V1	V2
Férfi	58%	42%	47%	53%	55%	45%
Nő	66%	34%	66%	34%	66%	34%

2. táblázat. A vizsgált szerkezetek nemek közti megoszlása a kevésbé formális stílusban (a hibajavítási feladatra adott válaszok szerint)

Ami viszont a 2b. hipotézist¹⁴ illeti, már nem ilyen egyértelmű a helyzet. Férfiaknál a tárgyi, alanyi és jelzői mellékmondatú összetett mondatok 75%-a mutatott kontaktushatást, nőknél a 46%-a. Férfiaknál a feltételes mellékmondatú összetett mondatoknak 32%-a mutatott kontaktushatást, és 48%-a volt mari típusú, a fennmaradó 20% pedig vegyes konstrukció volt. Ugyanez nőknél: 40%, 30%, 30%. A legtöbb összehasonlító szerkezet (tízből nyolc) a nők beszédében fordult elő, és 75%-ban orosz típusúak voltak. Mindebből arra következtethetünk, hogy spontán nyelvhasználatban nem egységesen alakul a nemek közti eltérés, mint vártuk, hanem mondattípusonként változhat: a tárgyi, alanyi, jelzői alárendelések esetében a nők által használt mondatok mutatnak kevesebb kontaktushatást, míg a feltételes mondatok esetében fordított a helyzet. Összességében nőknél 56%-ban (112-ből 63 alkalommal), férfiaknál pedig 62%-ban (81-ből 50-szer) fordult elő kontaktusszerkezet. Ez az eredmény közel áll a várthoz, de nem eléggé: a mindössze 6%-nyi nyelvhasználatbeli eltérést nem tarthatjuk jelentősnek.

A kapott adatok elgondolkodtatóak, és nemcsak a 2b., hanem a 2a. hipotézist illetően is. Ha ui. a 2. hipotézis alapját képező elgondolás¹⁵ helytálló, akkor a nők spontán beszédjében a kontaktusszerkezeteknek

¹² Többen beismerték ui., hogy néha gyorsabb és könnyebb orosz szót vagy szerkezetet használniuk mari helyett. Azaz nemcsak a lexikai interferenciát ismerik fel saját beszédükben, hanem a mondatszintűt is.

¹³ Miszerint a nők nagyobb számban utasítják el a kontaktusszerkezeteket, mint a férfiak.

¹⁴ Miszerint a nők spontán beszédében jóval kevesebb kontaktusszerkezet fordul elő, mint a férfiakéban.

¹⁵ Miszerint a nők a presztízsvaltozat, azaz a „tisza” mari kód felé orientálódnak.

sokkal kisebb arányban kellene előfordulnia. Hogy mégsem ez a helyzet, annak okait további vizsgálatok tisztázhatják. Elképzelhető, hogy a nők valóban a „tisztá” mari kódot értékeli magasabbra, ám a presztízsvizonyt elsősorban nem mondattani, hanem más nyelvi eszközök segítségével juttatják kifejezésre, pl. a lexikai szintű kódváltások mellőzése révén. A mondattani eszközök efféle másodlagos voltának több oka is lehet, pl. az, hogy a mondattani kontaktusszerkezetekhez nem kötődnek szimbolikus funkciók, így a beszélők neutrálisan viszonyulnak hozzájuk; vagy hogy a kodifikált norma, ill. az annak alapjául szolgáló nyelvtani szabályok ismerete sem tudja megakadályozni a beszélőket abban, hogy az immár automatikusan felidéződő, produktív sémákká vált kontaktusszerkezeteket használják.

5.3 Életkori különbségek a kontaktusszerkezetek megítélésében és használatában

A 3a. hipotézissel szemben¹⁶ a fiatal korosztály jóval kritikusabban viszonyult a kontaktusszerkezetekhez, mint az idősebb: a különbség 7–42% között mozgott (l. a 3. táblázatot).

	Tárgyi		Feltételes		Összehasonlító	
	V1	V2	V1	V2	V1	V2
Fiatalok	76%	24%	68%	32%	80%	20%
Középkorúak	44%	56%	56%	44%	73%	27%
Idősek	69%	31%	54%	46%	38%	62%

3. táblázat. A vizsgált szerkezetek életkori megoszlása a kevésbé formális stílusban (a hibajavítási feladatra adott válaszok szerint)

Ezt az eredményt a következőképp magyarázhatjuk: annak ellenére, hogy a fiatalok látszólag jobban ki vannak téve az orosz nyelv hatásának, mint az idősebbek, bizonyos tényezők miatt mégis ők reagálnak érzékenyebben a kontaktusjelenségekre. Ilyen tényező például az iskolában frissen elsajátított mari nyelvtani szabályoknak az ismerete, a falusi nyelvi környezettel való gyakoribb kapcsolattartás¹⁷ – amely környezet valamennyi adatközlőm szerint a „tisztább” mari beszédhasználat terepe a városihoz képest –, valamint az, hogy a fiatal nemzedék még nem töltött annyi időt az orosz többségű városi környezetben, mint az idősebbek.

Ezek után joggal várnánk, hogy 3b. hipotézisünk¹⁸ megállja a helyét, ám

¹⁶ Miszerint a fiatalok nagyobb számban fogadják el a kontaktusszerkezeteket, mint az idősebbek.

¹⁷ Az interjúkból kiderült, hogy a fiatalok sokkal gyakrabban látogatják szülőfalujukat, mint az idősebbek, hiszen ott élnek szüleik és a közeli rokonságuk. Az idősebbeket értelemszerűen kevesebb rokoni szál köti a szülőhelyhez.

¹⁸ Miszerint a fiatalok spontán beszédében valamivel kisebb arányban fordulnak elő

ismét csalódnunk kell. A helyzet ui. itt is az, mint amit a női és férfi beszélők spontán nyelvhasználatának összehasonlításakor láttunk: a szerkezetvariánsok eloszlása mondattípus-függő. Míg a feltételes mondatok esetében valóban a fiatal korosztály használ több mari típusú szerkezetet, és az idősebb kevesebbet, addig a tárgyi, alanyi, jelzői mellékmondatú összetett mondatok esetében fordított a helyzet (a különbség az előbbi esetben 18, az utóbbiban 24%-nyi). Összesítve: a fiataloknál az esetek 59, az idősebbeknél pedig 58%-ában fordulnak elő kontaktusszerkezetek (a fiataloknál 100-ból 59-szer, az idősebbeknél 93-ból 54-szer). A várt és a kapott eredmények közti ellentmondás feloldására további vizsgálatra van szükség.

5.4 Végzettségbeli különbségek a kontaktusszerkezetek megítélésében és használatában

Negyedik hipotézisünk¹⁹ mindkét része helytállónak bizonyult.

	Tárgyi		Feltételes		Összehasonlító	
	V1	V2	V1	V2	V1	V2
Középfok	37%	63%	42%	58%	55%	45%
Felsőfok	81%	19%	70%	30%	72%	28%

4. táblázat. A vizsgált szerkezetek iskolai végzettség²⁰ szerinti megoszlása a kevésbé formális stílusban (a hibajavítási feladatra adott válaszok szerint)

Mint a 4. táblázatból látni, a felsőfokú végzettségűek körében valóban többen jelölték hibásnak a kontaktusszerkezeteket, mint a középfokú végzettségűek körében (a különbség 17–44%-os volt), a spontán nyelvhasználatban azonban megfordult az arány: a kontaktusszerkezetekkel éppen a felsőfokú végzettségűek éltek gyakrabban: orosz mintájú tárgyi, alanyi, jelzői alárendelő összetételből 15%-kal, orosz mintájú feltételes mondatból pedig – még a vegyes szerkezetek nélkül is – 21%-kal használtak többet, mint a másik csoport. Mindent összevéve a középiskolai végzettségűeknél az esetek 55%-ában (122-ből 67-szer), a felsőfokú végzettségűeknél pedig 65%-ában (71-ből 46-szor) fordult elő kontaktusszerkezet. Ez a jelentős különbség, mint említettük, valószínűleg a foglalkozások eltérő jellegéből ered.

kontaktusszerkezetek, mint az idősebbekében.

¹⁹ Miszerint a felsőfokú végzettségűek nagyobb számban utasítják el a kontaktusszerkezeteket, mint az alacsonyabb képzettségűek, ám ami a nyelvhasználatot illeti, ott fordított a helyzet.

²⁰ Alapfokú végzettségű adatközlők nem voltak a mintában; ezzel a csoporttal elsősorban az idősebb falusi marik körében találkozhatunk.

6. Összegzés

Mint várható volt, a vizsgált kontaktusjelenségek megítélése nem, kor és végzettség szerint variálódik: a nők, a fiatalok és a felsőfokú végzettségűek jobban érzékelik az orosz típusú tesztmondatok idegen voltát, ill. kritikusabban viszonyulnak a használatukhoz, mint a többi csoport tagjai. Ugyanakkor várakozásunkkal szemben a megítélés és a gyakorlati nyelvhasználat között nem mutatható ki közvetlen összefüggés; a kontaktusjelenségek spontán beszédbeli gyakorisága nem változik nemtől és kortól függően a várt mértékben. A három változó közül egyedül a végzettség bizonyult a nyelvhasználatot ténylegesen befolyásoló tényezőnek.

A kapott eredmények alapján megállapíthatjuk, hogy a vizsgált kontaktusszerkezeteknek a városi mari beszélők körében viszonylag nagy az elfogadottsága, és még nagyobb a gyakorisága. A nehézségek, amelyekkel a feladatmegoldás során több adatközlő szembesült, arra engednek következtetni, hogy a beszélők számára esetenként hozzáférhetőbbek az orosz, mint a mari mondattani sémák. Mindezek alapján egyértelműen kijelenthetjük, hogy a kétnyelvűség következményeképp valóban változás állt be a városi marik implicit nyelvi normájában: bizonyos mondatfunkciók nemcsak mari típusú és mari kötőszót tartalmazó, hanem orosz típusú és orosz kötőszót tartalmazó szerkezettel is kifejezhetők, s ez utóbbiak mára a mari beszélt nyelv elfogadott és gyakran használt elemeivé váltak.

Rövidítések

1SG – egyes szám első személy	ABL – ablativus
3SG – egy szám harmadik személy	COMPAR – gradus comparativus
1PL – többes szám első személy	IN – inessivus

Irodalom

- Bartha Csilla & Hámori Ágnes 2010: Stílus a szociolingvisztikában, stílus a diskurzusban. – *Magyar Nyelvőr* 3: 298–319.
- Galkin, I. Sz. = И. С. Галкин 1986: *Марий йылмын исторический грамматикыже*. Морфологий да синтаксис. Туземме книга. Йошкар-Ола: Марийское книжное издательство.
- Labov, William 1984: Field Methods of the Project in Linguistic Change and Variation. – John Baugh & Joel Scherzer (eds): *Language in Use*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall: 28–53.
- Leinonen, Marja 2002: Influence of Russian on the syntax of Komi. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 57: 195–358.
- Leinonen, Marja 2009: Russian influence on the Ižma Komi dialect. – *International Journal of Bilingualism* 13 (3): 309–329.
- Matras, Yaron 1998: Utterance modifiers and universals of grammatical

- borrowing. – *Linguistics* 36 (2): 281–331.
- Matras, Yaron 2007: The borrowability of structural categories. – Yaron Matras & Jeanette Sakel (eds): *Grammatical borrowing in cross-linguistic perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter: 31–73.
- Muhamedowa, Raihan 2009: The use of Russian conjunctions in the speech of bilingual Kazakhs. – *International Journal of Bilingualism* 13 (3): 331–356.
- Poplack, Shana & Levey, Stephen 2010: Contact-induced grammatical change. – Peter Auer & Jürgen Erich Schmidt (eds): *Language and Space*. An international handbook of linguistic variation: Volume 1. Theories and methods. Berlin: Mouton de Gruyter: 391–419.
- Sakel, Jeanette 2007: Language contact between Spanish and Mosetén: A study of grammatical integration. – *International Journal of Bilingualism* 11 (1): 25–53.
- Szibatrova, Sz. Sz. = C. C. Сибатрова 2008: Влияние заимствованных из русского языка подчинительных союзов на синтаксис марийского языка. – *Материалы X Международного конгресса финно-угроведов: Лингвистика*. V часть. Йошкар-Ола: Мар. гос. ун-т. 263–269.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1998: *A nyelvi norma*. Nyelvtudományi Értekezések 144. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Villó Ildikó 1992: A nyelvi norma meghatározásáról. – Kemény Gábor (szerk.): *Normatudat – nyelvi norma*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézete. 7–22.
- Wertheim, Suzanne 2003: *Linguistic purism, language shift, and contact-induced change in Tatar*. Doctoral dissertation, University of California.

Evaluation and use of syntactic level contact structures in the speech of urban Mari speakers

The paper focuses on certain syntactic structures which have emerged under the influence of Mari–Russian bilingualism and occur widely in spontaneous Mari speech. In order to find out whether they can already be considered a part of the implicit norms of colloquial Mari, I interviewed 48 Mari speakers from Joshkar-Ola about the acceptability of two sets of compound sentences, one of which uses native Mari structures and the other structures typical of Russian. I also analysed about 6 hours of spontaneous speech recorded from 8 informants. The results suggest that the implicit norms are in flux: 31–43% of the tested contact structures were deemed correct by the informants, and such structures occurred spontaneously in their speech in 35–80% of the cases.